O‘ZBEK ADABIYOTIDA ROMAN JANRI VA OBRAZ TAHLILI

Termiz davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi

o‘qituvchisi Toshpo‘latov Zayniddin Ibodullo o‘g‘li

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Ismoilova Bahora Eshdavlat qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada roman janri va uning xususiyatlari haqida ma’lumot berilib, ularning turlari tasniflab berilgan. Istiqlol davri romanchiligidagi muammolar va ularning xarakterli jihatlari ochib berilgan. Istqiqlol davri adabiyotidagi romanlarda obrazlar va ularning ramziy ma’no anglatishlari tahlil qilingan. Maqolada o‘zbek adabiyotidagi nodir romanlar va ulardagi personajlar xarakteristikasi, ularning harakatlari orqali oshkora tarzda ifodalanmagan falsafiy g‘oyalar yashirinligi o‘rganilgan.

Kalit so‘z: Fantastik roman, obraz, istiqlol davri, tarixiy, ijtimoiy, falsafiy, xulq-atvor roman, xarakteristika.

Roman – (fransuzcha – “lotin tilida emas, roman tillaridan birida yozilgan” degan ma’noni anglatadi) – zamonaviy adabiyotdagi epik tipdagi keng ko‘lamli janrlardan biri hisoblanadi. Romanga ta’rif berilganda, ko‘p hollarda, uning hajmi, hayotni keng miqyosda tasvirlash, qahramon hayotining katta bir qismini talqin qilish, turli ijtimoiy munosabatlarga bog‘liq holda talqin qilish bilan belgilanadi. Chiziqli syujetning mavjudligi kabi janr xususiyatlari qayd etilgan. Lekin amalda hikoyalardan farq qilmaydigan yoki qisqa vaqt ichida sodir bo‘lgan voqealarni tasvirlash bilan chegaralangan romanlar ham, bir shaxs taqdiriga bag‘ishlangan yoki bir hikoya chizig‘iga ega romanlar ham bor. Shu bois mutaxassislar romanning janr sifatidagi

muhim xususiyati sifatida roman muammosi, roman qahramoni, roman haqidagi fikrlarni ko‘rsatadilar.

Romanning ko‘p turlari (janrlari) mavjud: tarixiy, fantastik, gotika (yoki qo‘rqinchli roman), psixologik, falsafiy, ijtimoiy, axloqiy roman (yoki kundalik syujet romani), utopik yoki distopiya romani, ertak romani, anekdot romani, sarguzasht (yoki sarguzasht) romani, detektiv romani va boshqalar. Romanni ma’lum bir janrga kiritish mumkin, bunda mafkuraviy muallifning asosiy vazifasi o‘quvchiga ma’lum bir mafkurani, jamiyat qanday bo‘lishi kerakligi haqidagi qarashlar tizimini yetkazishdan iborat. N. Chernishevskiy "Nima qilish kerak?" romanlarni mafkuraviy deb hisoblash mumkin. Tarixiy roman asosiy, tanqidiy mavzularga qiziqadi, tarixiy voqealar tasvirlangan davr xususiyatlariga ko‘ra shaxsning ma’lum bir davrdagi taqdirini belgilaydi.

Fantastik roman insonga ilmiy jihatdan tanish bo‘lgan moddiy olam doirasidan tashqariga chiqadigan fantastik voqealar haqida hikoya qiladi.

Psixologik roman inson xulq-atvorining xususiyatlari va motivlari, muayyan sharoitlarda ichki xususiyatlar va fazilatlarning namoyon bo‘lishi haqida hikoya qiladi. inson tabiatini, shaxsiy xususiyatlarini, individual xususiyatlarini, ko‘pincha turli xil psixologik turdagi odamlarni hisobga oladigan shaxs;

Falsafiy roman yozuvchining dunyo va inson haqidagi falsafiy qarashlari tizimini ochib beradi;

Ijtimoiy roman jamiyat tuzilishi qonuniyatlarini tushunadi, bu qonuniyatlarning inson taqdiriga ta’sirini o‘rganadi; alohida ijtimoiy guruhlarning mavqeyini tavsiflaydi va uni badiiy izohlaydi;

Xulq-atvor romani yoki kundalik tasviriy romanda inson hayotining kundalik tomoni, uning hayotining xususiyatlari, odatlari, axloqiy me’yorlari, ehtimol ba’zi etnografik tafsilotlar tasvirlangan;

Sarguzasht romanining zamirida, albatta, qahramonning sarguzashtlari yotadi; shu bilan birga, personajlarning tavsifi, tarixiy haqiqat va tarixiy tafsilotlar muallifni har doim ham qiziqtirmaydi va ko‘pincha fonda yoki hatto orqada qoladi;

Utopik romanda shaxsning ideal kelajagi yoki ideal davlat tuzilishi muallif nuqtai nazaridan tasvirlanadi; distopik roman, aksincha, dunyo va jamiyatni, muallifning fikricha, bo‘lmasligi kerak bo‘lgan, lekin shaxsning aybi bilan bo‘lishi mumkin bo‘lgan tarzda tasvirlaydi.

Roman taraqqiyoti har bir millatning badiiy-estetik tafakkur darajasini belgilaydi. Bu borada mustaqillik davri romanlariga nazar tashlar ekanmiz, adiblarimiz uchun o‘rnatilgan badiiy me’yorlardan voz kechish naqadar og‘ir ekanini ko‘rish mumkin. P.Qodirovning “Humoyun va Akbar”, A.Dilmurodning “Mahmud Torobiy”, Muhammad Alining “Generallar”, “Ulug‘ saltanat” kabi tarixiy romanlari tarix va tarixiy qahramonlarning badiiy tadqiqotlari, O‘. Hoshimov “Tushda kechgan umrlar”, SH.Xolmirzayev “Olabo‘ji”, “Dinozavr”, T.Murod “Otamdan qolgan dalalar”, “Bu dunyoda o‘lib bo‘lmaydi”, A.Saidov “Besh kunlik tinchlik”, O.Muxtorning “Ming yuz”, “Tepadagi xarobalar”, H.Do‘stmuhammadning “Bozor” zamonaviy romani.

Mustaqillikka erishgunga qadar ikki yuzdan ortiq, mustaqillik davrida esa ellikdan ortiq roman yaratildi. lekin bu raqamlar bizning romantikamiz yo‘nalishini belgilamaydi. Jahon romanlari bilan solishtirishga arziydigan romanlarimiz barmoq bilan sanarli. Romanlarga olib kiriladigan g‘oya, mazmun milliylikdan umumbashariy mezonlar qadar ko‘tarilmas ekan, romanlarning o‘qilish darajasi milliy chegara bilan belgilana beradi. Shunga ko‘ra mustaqillik davrida yaratilgan romanlarni milliylik mezonidan emas, jahon romanchiligining ilg‘or an’analaridan kelib chiqqan holda mulohaza qilsak to‘g‘riroq bo‘ladi.

Mustaqillik xalqimizning intiqlik bilan kutilgan taqdiri bo‘lgani uchun T.Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romani iliq kutib olinib, unda zulmning mazmun-mohiyati badiiy obrazlar orqali ochib berilgan. Yozuvchi qo‘llagan bayon usuli “Men” obrazida

nafaqat roman qahramoni Dehqonqul hayotining individual-sub'yektiv tavsifi sifatida, balki odamlar taqdirini badiiy-tipologik idrok etish sifatida ham amalga oshiriladi. O'limga hukm qilingan. Zulmning bo'yinturug'i. "Men" qahramonining kechinmalari shunchaki aytilmaydi, u mushohadada yuradi, baxtsiz hayotining sabab va mohiyatini izlaydi, o'ziga baho beradi, xo'rlikka olib kelgan o'tmishi haqida xulosa chiqaradi. Fermer - bu ramziy ism. U butun bir xalqning ramzi, hatto dalalarning ramzi. Yozuvchining mahorati shundan iboratki, Dehqonqul timsolida alohida bir xalq taqdiri, balki zulm bo'yinturug'i ostidagi barcha xalqlarning o'tmishi ham badiiy jonlanadi.

Tog'ay Murodning "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" ikkinchi romanida zamon o'zgarishi tufayli e'tiqodidan ayrilgan insonning kechinmalari, o'y-fikrlari tasvirlangan. Asarda botirlar tariqatining qaysidir ma'noda kulgili, qaysidir ma'noda kulgili xarakterlari ifodali va samimiy tasvirlangan. Inson ma'naviyati ko'pchilik o'ylagandek emas, degan e'tiqod. Botirlar tariqati ochlikdan o'layotgan nochor insonlarga yordam ko'rsatgan, vayron bo'lgan tarixiy obidalar zaxirasini saqlab qolishga harakat qilgan, yurtni obod qilishga intilgan, fidokorona mehnat qilgan, har qanday vaziyatda adolatga xizmat qilgani yorqin namoyon bo'ladi. U amal qilishga uringan imidj sharoitlari va shu bilan birga partiyaning har bir topshirig'ini mukammal bajarishga harakat qildi.

"Samoviy ishq" romani bilan tanilgan yozuvchi Xojiakbar Shayxov ilk o'zbek fantaziya trilogiyasini yaratdi. Ta'kidlash joizki, ushbu roman, butun trilogiya singari, bo'ronli fantastik voqealarning qiziqarli tasviriga emas, balki imon, vijdon, e'tiqod tuyg'ulari, yaxshilik va yomonlikka qaratilgan harakatlar va ularning taqdiridagi oqibatlarini aks ettirishga bag'ishlangan. Asarda Rahmatilla, mineralog domla Nazira, Gulshanbonu obrazlari juda yaxshi ishlangan.

Yosh yozuvchi U.Hamdamning "Muvozanat" romani "Jahon adabiyoti" jurnalining 2002-yil 5-6-sonlarida e'lon qilinganida ko'plab tanqidchilar va jamoatchilik tomonidan iliq kutib olindi. Ba'zi tanqidchilar hatto uni yilning eng yaxshi romani deb atashgan. Balans juda chuqur ma'noga ega. Muallif muvozanat orqali insonning o'z

mohiyati va hayotining mazmunini anglashi, hayotda to‘g‘ri yo‘l topishi, hayot maqsadini aniq belgilab olishi, baxtga erishishini tushunadi.

Tasvirlarni ijodiy uslub talablariga ko‘ra tasniflash:

Romantik - bu ko‘taruvchi ruh tomonidan yaratilgan, mo‘jizaviy kuchga ega bo‘lgan, hayotda aniq bo‘lmagan, lekin bo‘lishi kerak bo‘lgan tasvir.

Fantaziya - bu bo‘rttirilgan, ilohiylashtirilgan, mo‘jizaviy xarakterga ega tasvir.

Realistik - hayot haqiqatiga o‘xshash tasvir. U tirik odamlarning xususiyatlarini o‘zida mujassam etgan.

Afsonaviy – butunlay xayoliy obraz, bitmas-tuganmas kuch va yuksak fazilatlarga ega obraz.

Simvolizm – ob’yektlar, o‘simliklar, narsalar, hayvonlar, ranglar orqali ijtimoiy hodisalarni umumlashtiruvchi tasvir.

Mifologik – mifologiya (afsona) asosida yaratilgan asotiriy obraz[1].

Xulosa qilib shuni ayta olamizki, Roman janri butun dunyoda keng tarqalgan janrlardan biridir. Bunda ma’lum bir davr, jamiyat hamda insonlar taqdiri keng miqyosda ochib beriladi. Insonlarning o‘y-kechinmalari, mehr-muhabbat, oqibat, vafo, sadoqat tushunchalari personajlarning taqdirlari misolida yoritib beriladi. Romanlarda tabiat tasviri, hayvonlar xarakteristikasi ham jonli va ta’sirchan tarzda ochib beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – T., Yangi asr avlodi, 2006. 298

[1] H.Umurov. Adabiyotshunoslik nazariyasi. –T., A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004, 178-186-betlar.

2. Yo‘ldoshev Q, Yo‘ldosheva M. Badiiy tahlil asoslari. – T., Kamalak, 2016. – B 464.

3. Dilmurod Quronov"Adabiyotshinislik lug'ati"Toshkent "akademnashr" 2013

4. Mirvaliyev S. Nasr, davr va qahramon. – Tosh. : G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983, - B 240

5. H.Umurov. Adabiyotshunoslik nazariyasi. –T., A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004, 178-186-betlar.